
KO JE ISLEDNIK?

Mirjana Popović Radović

If literature was the home, the Ithaca of soul, than Velikić created that home for his mother and other characters in his novel "Islednik" (The Investigator). So, who is the investigator? It's the writer.

Ako je dom, Itaka duše, bila književnost, onda je taj dom za svoje likove, svoju majku, isto tako, Velikić pronašao u svom romanu Islednik. A odgovor na pitanje u naslovu ovog teksta: Ko je islednik? glasi da je pisac islednik.

Poput mnogih velikih pisaca, Velikić je svoje delo stvorio u otporu prema onome što jest glavna matica jedne književnosti i kulture.

Miljenko Jergović, povodom NIN-one nagrade
2007. godine za „Ruski prozor“

Pored brojnih, nagrađivanih (stranim i domaćim nagradama) svojih romana; *Ruskog prozora, Severnog zida, Dosijea Domaševski, Danteovog trga, Bonavie, kao i pet knjiga eseja i drugih tekstova, Dragan Velikić je i*

dvostruki dobitnik NIN-ove nagrade za roman 2007. (Ruski prozor) i 2015. za Islednika.

Ima nečeg simboličnog u nagradi „Miloš Crnjanski“ (1988) za njegov prvi roman *Via Pula*, poput spontanog nastavljanja jedne u stvari, evropske i svetske linije romana i u našem jeziku, poput Crnjanskog, oslonjenog na svet individue, kako je to iskazao on sam, sa poverenjem da je „sudbina pojedinca isto toliko značajna i ravnopravna sudbini čitavih naciona...“

Na izuzetan, originalan spisateljski način, Velikić je „isleđivao“ živote pojedinaca u svom, po mnogim mišljenjima najzrelijem romanu *Islednik* (2015), pripovedajući o epohi u kojoj je za čitav jedan narod, jugoslovenski, bio izgubljen njihov dom, kroz, isto tako, prizmu individualnih doživljaja i sećanja, odnosno kroz kaledioskopske slike njihovih sudbina u vremenu.

Naime, Velikić naslućuje i zna da je „...u detalju zapis celine. Dar nije ništa drugo do urođeni instinkt da se pod maskom sporednog prepozna suština...“

Do te suštine on nastoji da stigne tako što put u sopstveni život, odnosno prošlo vreme od detinjstva, odrastanja do samospoznaje, poverava *isledniku*, koji detaljima prostora, atmosferama minulog vremena, u razgovoru sa svedocima zbivanja, sećanjima, rekonstruiše činjenice stvarnosti u traganju za istinom.

U samom naslovu romana *Islednik*, u pojmu koji ta reč označava, naslućuje se proces isleđenja, ispitivanje svedoka, traganje za činjenicama, pa se čak indirektno napominje i moguća krivica, mnogostruki rasplet događaja i rašomonske priče učesnika zbivanja, a sve iskazano u prvom licu skoro ispovednog tona. Nekadašnja sadašnjost, minulo vreme i likovi koji su njime promicali, oživljavaju

se ispovednom pričom o majci u trenutku kada je u Budimpešti primio vest o njenoj smrti u staračkom domu, tako da islednik biva i sam svedok svih priča koje se semantički ukrštaju u njegovoj pripovednoj liniji svedočenja, pretvarajući ga u stvari u naratora čitave povesti.

Kako je po rečima autora-naratora, „...sećanje proizvodilo samo sebe...“ nizovi priča o likovima koji su indirektno osvetljavali životnu povest naratorove majke, transformisali su se u njegovim utiscima o njima i o sebi samom, u narativni put traganja za domom, kao mestom duhovne sigurnosti, o prolaznosti i potrebi da se zbog toga razume *drugost (otherness, Fuko)*, poput ključa sudbinske tajne.

Sam Velikić na više mesta u ovom romanu saopštava svoju misao o razlozima sopstvenog pisanja, odnosno poriva za osvetljavanjem, naracijom činjenica koje su ostale kao otisak nestalog vremena, nekadašnjih života. U stvari, tragom detalja zbivanja, on pokušava da obnovi u novoj sadašnjosti pripovednim tekstom, minulu prošlost izjavljujući:

„Živeti jednovremeno u različitim egzistencijama. Zato pišem, jer samo pisanjem mogu dosegnuti te živote, i na posredan način ih proživeti.“ Moglo bi se reći da u izvesnom smislu narator u *Isledniku* putuje ne samo u prošlost sebe i drugih, nego i u iste prostore, gradove, koje prihvata za svedoke nekadašnjih, nevidljivih zbivanja. Jer i prostor pamti, i gradovi pamte, čak i davno prisustvo Dantea u Benediktinskom manastiru na brdu Sveti Mihovil u Puli, kao i toliko vremena docnije naratorovo kretanje tim ambijentom u njegovom detinjstvu, kao i njegove majke i oca u luci i pristaništu. Iako se gradovi menjaju u vremenu, kao što je nestao Solun

posle velikog požara, pa narator prateći sećanja drugih, doživljavajući ih kao sopstvena, iskazuje: „Sada je tamo neki drugi grad koji se tako samo zove, ali nema više onih ulica i trgova ... „ – gde se odrastalo, – „... nema kuća, parkova, ničega što pamti...“ – postoji samo – „na starim fotografijama“, „... i u pamćenju.“

A fotografije su za autora-naratora, u stvari, neme priče, kojima on daje pripovedni tekst, reči, dok se pamćenje u iskazanom i potom napisanom sećanju, iz nevidljivih zamišljenih slika, preobraća u čitave filmske, životne sage, iz kojih je nastao neobični posmodernistički roman Dragana Velikića *Islednik*.

Sećajući se retkih šetnji sa ocem koji je kao moreplovac plovio morima i okeanima, narator-autor sažima ukupan utisak tog trenutka koji je zapamtio, u iskaz: „Dubokom tišinom ozvučena je ta slika.“

Naslućujući da je „čitava jedna geografija u ostavštini...“ Velikić u sopstvenom iskustvu odrastanja u Puli, kao i u čitanju knjiga i gledanih filmova, prožetih doživljajima ličnog života u porodici, sa poznanstvima, isto tako, pronalazi ukupnost tadašnje stvarnosti, koja u naraciji nije podlegala dnevnoj hijerarhiji „bitnog“ i „nebitnog“.

Zato, sećanje na oca na pristaništu u Puli, za njega može da bude kao „kadar iz Melvilovog filma...“ koji je on „... memorisao u crno-beloj tehnici...“ tako da autor-narator sluti da je „...bilo nešto mnogo više od reči, pogleda...“ u toj sceni prošlosti koja je ostala u sećanju.

Vraćajući se u sopstvenu prošlost, prateći svoju majku, autor-narator u minulom vremenu nekad na istom prostoru grada i njegovih ulica, izmamljuje slike događaja nekadašnjih, pre sopstvenog rođenja, o kojima zna iz knjiga, kao što je prisustvo Džemsa Džojlsa, na primer, na ulici

Kampo Marcio, početkom dvadesetog veka, u Puli gde je on išao u školu i prolazio. Tako da je grad za pisca sagovornik, saopštavajući drugim jezikom od ovog svakidašnjeg, ono što je nekada bilo.

Istim metodom rasčitavanja jezika slika, predmeta, gradske atmosfere Rovinja, Pule, Soluna... autor-narator uranja u prošlost ličnosti koje je upoznao, kao žitelje Pule, poput žena iz nekadašnje plemićke porodice Hiterot, koja je posedovala čitavo ostrvo kraj Rovinja. Tajna raskošne vile u kojoj su živeli sa portretima predaka, razotkriva se ne samo kao mena vremena i epoha, kada se tragičnim smaknućem okončava njihova sudbina, uzrokovana zlohudošću samog bogatstva, jer „dugačka je lista grehova na putanji svakog bogaćenja, pa tako i dosije Hiterotovih krije mnoge tajne...“ – zaključuje islednik.

Međutim, tajna sudbine njegove majke, dok ide njenim tragom i sopstvenim pamćenjem, bila je, kako Velikić piše, „odložen život“, kojeg se autor-narator pribijava kao mogućeg nasleđa, „...i zato treba na vreme aktivirati milione neurona u potrazi za odbeglim sećanjem; neprestano se suočavati sa opasnim nasleđem predaka...“

Težnja ka oslobađanju čak i od sopstvenih osećanja u vremenu odrastanja i spoznavanja sveta oko sebe, nedovoljnosti svojih ponašanja koja su ga opterećivala stvarajući frustracije u stvarnosti, manifestovala se u detinjstvu samotnim provođenjem trenutaka dana u vešernici u podrumu Vile Marije u kojoj su stanovali u Puli. To udvajanje ličnosti kao dva različita pogleda na svet koja se nisu mogla objediniti, tema je bila naratorovog odrastanja, jer dečak sa sprata Vile Marije je jedna ličnost, a taj dečak iz podruma – dvojnjak „...nezadovoljnik, „drugi“. Međutim, „dvojnjak sa sprata, onaj koji o svemu odlučuje pod čvrstom

paskom majčinog odgoja...“ docnije je u sećanju poprimio ulogu islednika kako bi ukupnu sliku minule stvarnosti rekonstruisao u potrazi za razlozima koji su vodili istini.

A istina je bila sama celovita stvarnost jednog vremena do koje se moglo doći naracijom, čiji podaci su bili i osećanja i misli, nevidljive koje je trebalo ispričati, poveriti rečima da bi postale deo te stvarnosti.

Tema psihološkog izrastanja iz sebe samog pratila je Prustovo *Traganje za izgubljenim vremenom*, kao i izuzetnu unutarnju, sudbinsku povest romana *Izranjanje*, veoma zanimljive kanadske književnice Margeret Etvud.

Iako autor-narator, Velikić, piše da je *Islednik* roman koji prati život njegove majke, ali su u njemu i drugi likovi i njihove sudbinske priče, ovo je ipak u najvećoj meri povest odrastanja koje je, u stvari, tok vremena u ličnosti, u pojedincu, odslikavajući iz te individualne perspektive promenu epohe, društvenih okolnosti.

Istaživanjem arhiva, fotografija, putovanjem u mesta nekad odigranih događaja, islednik preko neposrednih iskaza svedoka, traga za otiscima minule stvarnosti, bivajući ipak svestan da se: „ne može baš sve doznati, rekonstruisati, čak i kad jasno prizovemo određeni trenutak iz prošlosti...“

Zato je fenomen vremena, posebno životnog vremena pojedinca, zaokupljao pažnju mnogih filozofa i književnika. Na primer, Markes je za svoj neobičan roman *Sto godina samoće*, rekao u jednom intervjuu, da ga je mučio problem organizacije narativnog vremena, i da nije znao kako da uspostavi sled vremena pripovedanja, povezujući hronološki pojavljivanje likova i događaja u ritmu životnih promena.

Velikiću je pošlo za rukom da preplitanjem sadašnjosti isleđenja, putovanjima na mesta odigrane prošlosti,

ispripoveda sugestivno nekadašnja zbivanja. Uspeo je da ocrta sudbinski okvir likova, ponajpre preko „dvaputa ispričane priče“ (twice told story), kazivanjima drugih ali i sopstvenim sećanjima, u romanu *Islednik*. Ne izdvajajući vreme od strukturnih elemenata pripovedanja, pronalazeći ga na neobičan način sačuvano u predmetima, čak zaustavljeno u kretanju, poput „ključeva sećanja“; na primer, klupa na rivi na kojoj je nekad sedela njegova majka u Puli, još uvek je tu. I bitva je tu u pristaništu Pule, za koju je jednom bio privezan brod kojim je doplovio njegov otac, a kožni novčanik sa urezanim oblikom morskog psa sačuvan je među porodičnim uspomnama. Taj novčanik nije bio samo neobični svedok ratnog vremena, nego i trag brige i pažnje oca i sina, naratorovog oca i dede. Naime, otac je iz furgona uspeo da probaci taj novčanik na postaju Sićevačkog voza gde je znao da dežura deda, obaveštavajući ga tako o svom transportovanju u zarobljeništvo, da ne brine. Ostao je sačuvan i posle svega što je prošlo.

Opredmećujući u izvesnom smislu, trenutke zbivanja u vremenu, tim predmetima kao znacima za raspoznavanje, autor pripovedanja ih je učinio vrstom svedoka samog proticanja, koji kao da su iščekivali potom docnije, islednikaratora, da ih oslobodi ćutanja prošlosti, pred sećanjem i pripovedanjem.

A sećanje i pripovedanje je oduvek bilo u mitopoetičkoj „većitoj sadašnjosti,“ svakog novog kazivanja i slušanja, odnosno čitanja i recepcije čitalaca književnih povesti, realizujući se i u budućem vremenu novih sagovornika.

Sa iskustvom pisca koji je uranjao u književnu stvarnost brojnim svojim romanima, Velikić je razaznao tajni tok vremena, ne samo unutar fenomena naracije, nego i u živoj zbilji, koji je neočekivano iskrsavao poput reke ponor-

nice kroz preklapanja neuzrokovanih, istovetnih pojava. Ta preklapanja i koincidencije, teško racionalno objašnjive, bile su dugotrajno područje istraživanja „akauzalnog sinhroniciteta“ K. G. Junga. Zapažao ih je i Crnjanski, svojom probuđenom pesničkom percepcijom, nazivajući ih „slučaj komedijant“.

Na primer, datum smrti naratorove majke, i davne njihove zajedničke fotografije sa Ohrida, istovetan, pokreće pitanja: „...Da li na nekoj deonici puta čeka razjašnjenje rebusa ispisanog u detinjstvu?“ Neočekivano zatim, onda ponovo koincidencija – Vinkovci, gde je doživeo saobraćajni udes. A ranije još, na stanici voza u tom gradu, obijen je i pokraden vagon sa svim njihovim stvarima prilikom selidbe. Tada je nestala i kutija od kaučuka njegove majke u kojoj je bila sveska sa njenim beleškama, gde je zapisivala imena svih hotela u kojima su boravili. Nju je taj gubitak teško pogodio, tako da je prestala da beleži imena hotela, jer su često putovali. Ali, narator kao dečak, beležeći u potaji nastavio je izgubljenu svesku njegove majke, tako da se kasnije čak pitao: „Da li sam postao pisac zahvaljujući nestanku mamine sveske u Vinkovcima?“

Imena hotela i uopšte boravci u njima, nisu bili važni samo naratorovoj majci već i njemu samom. U hotelskim sobama se osećao slobodan i više svoj. Spokojno lutajući ulicama grada u koji je tek doputovao: „Gleda ono što jeste. Vidi i ono što je nekad bilo...“ U stvari, prisustvuje jednostavnom iznenađenju susreta sa novim, drugačijim. Otkriva da „pisanje nije ništa drugo do dešifrovanje znakova u tkanju svakodnevice.“

Imao je nameru da napiše i roman o hotelima, a jedan od njih se zvao *Bonavia* kao ime hotela u Rijeci. Islednikovim pogledom pretražujući prošlost svoje majke, on se okreće

naratoru u sebi, jer činjenice nisu dovoljne „... svaka slutnja ima svoje mesto, ništa nije slučajno nastalo. Važno je samo beležiti. Kasnije će na red doći hoteli i pansioni, sve one adrese na kojima se odvijala njena samačka svakodnevnica. Po toj teritoriji kretala se kao neprikosnoveni vladar. Stvari i predmeti imaju svoj tajni život...“

Prateći druge, pre svega svoju majku, ne njom samom, već kako je on nju video i doživljavao u ritmu sopstvenog vremena, narator u *Isledniku* nastoji da nazre sudbinske staze koje vode ličnom putu, slivove potoka koji utiču u reku individualne stvarnosti, a oni su vodili u dubinu njegove sopstvene duše, do samospoznaje i oslobađanja, i spolja ka prostorima, ponekad i međuprostorima, ka gradovima i najzad – domu.

Dom je svakako „mesto pod suncem“ za pojedinca, neprestano prisutan kao osećanje oslonaca i kada se u njemu ne obitava, jer može „dom biti moreplovac“, kako je naslovio svoj roman Jorge Amado, simbolično se povezujući sa odsutnošću naratorovog oca – moreplovca u Velikićevom *Isledniku*, poprimajući privlačnost daljine, odlazaka i povratka, iščekivanja. „Njegova moć je bila u odsutnosti“ – iskazuje autor-narator.

Ambijent Vile Marije u Puli gde je odrastao, sticao poznanstva i prva ljubavna iskustva, iznenada kada ga u ulozu islednika posećuje, izmamљуje treptaj uzbuđenja u njemu, koje uvek izaziva susret sa domom. Bila je ta Vila Marija okrilje nekadašnjeg njegovog vremena koje je tu proticalo, ljudi sa kojima su mu prolazili dani odrastanja, utisci o svetu spoljašnjeg okruženja, kao i detalj - grožđe iz Sićeva koje je dolazeći ponekad u posetu deda donosio, putujući celu noć sa juga na sever, samo da bi ih video. Dom je otuda bio to osećanje topline i pripadanja.

„Da li je institucija internata, to ledeno nigde sa privremenim koordinatama nekakavog doma, to nigde poput hotela i pansiona, obeležila život moje majke?“ – pita se narator. Zato je potraga za domom bila njena podsvesna težnja iza svih postupaka. Zanimljivo je da su i drugi likovi kojima je posvetio posebnu pažnju islednik-narator u svom istraživanju, bivajući usamljeni čeznuli za domom, najčešće na kratko doživljenim u detinjstvu, koje su čuvale kao svedoci stare fotografije u sepiji. Otuda su se i hoteli pojavili kao mesta predaha na putu koji je bio sam život, u stvari, bivajući trenutna iluzija doma u nekom mestu ili gradu.

„I zato opsesija hotelima, međuprostorom u kojem su se budile iluzije o nekom boljem životu...“ što se indirektno prenelo i na naratora koji je želeo posle svega, da dobije „trajni dokument o ostajanju, pisan rukom njegove majke...“

Međutim, obesni ljudi sa plaže na ostvu Stoja kod Pule, kojih se užasavala naratorova majka, priču o spokojstvu doma učinili su nemogućom. Taj „spoljašnji dom“ nazivan tako često *zavičajem* iščezavao je promenjenom atmosferom: „U međuvremenu, ljudi sa plaže zavlada su svetom. Sada su svuda... Nije više ovo onaj grad u kojem sam rođen. U međuvremenu – a to je čitav jedan ljudski vek – pretvorio se u stanište perača novca, niskih čela i mutna pogleda, plaćenih ubica, lažljivih ktitora, falsifikatora svih fela, onih koji kupuju građevinske dozvole, izvode iz matičnih knjiga, državljanstva, diplome i molitvene doručke... Kada glupost zavlada, kada prostaci preplave svet. Jer, na kraju, varvari uvek dođu.“ – zaključuje narator kao „sam sebi treće lice“, ostavivši za sobom ton ispovedanja u prvom licu.

Širi opseg doma, kao zemlje u kojoj je rođen i odrastao, indirektno su vraćale u sećanje atmosfere dugih putovanja prenatrpanih Jugoslovenskih železnica, u kojima su se ipak ostvarivala prijateljstva, pričalo po cele noći, dok je voz prolazio prostorima zajedničkim, a oni su docnije postali inostranstva.

Međutim, naznake onog što će se docnije dešavati naslućivale su se od *ranije*.

„Već tada su postojale nevidljive granice, u vazduhu se osećalo kada voz kod Tovarnika izađe iz Srbije, ili kada, posle Zidanog Mosta, uroni u četinarske šume Slovenije. Obris fasada baroknih gradova isijavali su mnogo više od strogosti reda i čistoće. Zapt i stegnutost severa nestali bi u vrevi južne pruge. Posle Stalaća disao je Orijent...“

O društvenim promenama unutar sopstvene zemlje, u svom romanu *Islednik*, pisac „literarne strukture svesti“ kakav je Velikić, uvek pripoveda, oslobađajući *priče* iz života, bile one samo fragmenti neke druge nevidljive celine, ili slučajne epizode nekih iznenadnih događaja. Onim neobičnim, a naoko jednostavnim darom, kojim je Crnjanski, na primer, u *Itaki i komentarima*, opisao neočekivani udar grane u staklo vagona kraj kojeg je sedeo, prenoseći ga iznenada u područje neke druge stvarnosti. Potom, u hotelu, napisao je nenadmašnu pesmu *Sumatra*.

Spontano, poetičko-vizionarski, Crnjanski je svojom formom prozних *komentara* za pesme *Lirika Itake*, posle četvrt veka svoga izgnastva u Londonu, napisao *Itaku i komentare* u duhu post-modernističke poetike *self reflective prose*, odnosno „proze koja samu sebe promišlja“. Velikić je ovaj postmodernistički metod ostvario

promenom pripovednog lica u *Isledniku*, menjajući prvo, ispovedno lice u treće, na završetku romana.

Odstojanje od sebe samog, udaljavanje od ispovesti, da „sam sebi bude treće lice...“ omogućio je narator u romanu *Islednik*, odnosno književni postupak kojim je zbilja transformisana u literarnu fikciju, svakodnevna stvarnost života u narativnu stvarnost. Tako su minula zbivanja i ličnosti, postajući epizode romana i likovi pripovedanja, ne samo bili sačuvani od zaborava i prolaznosti, već su naknadno pronašli spokoj utočišta, pravog doma u književnoj stvarnosti. *Islednik* je, otuda, istražujući život i neumitni tok vremena ne samo dao prednost naratoru, nego je u saglasju sa piscem, istinu za kojom je tragao, smestio kao dragocenost u magičnu škrinju književnosti i njenih izražajnih formi, priča, romana. Jer kao što piše Velikić: „...Prošlost nikada nije završena, stalno se dorađuje. Uvidi u živote drugih postaju život samog posmatrača.“

Opisujući u *Isledniku* život svoje majke, njen upliv u nje-govo prihološko odrastanje i svoj strasni poriv za oslobađanjem da bi pronašao izbor sopstvenog puta, on je u stvari dekonstruisao vremenski okvir svog unutarnjeg sveta u razvoju i promenama. Iz perspektive saznanja otkrivenog u književnom iskazu, Velikić je istinu razumeo tragajući za životnim činjenicama u sudbinskom toku vremena svoje majke, kao ukupnost, ne samo događaja, već i težnji, bile one ostvarene ili ne. Dinamikom mena vremena, opšte-ljudske sudbinske prolaznosti, prenoseći ih iz životne stvarnosti na književnu, on je uspeo da sačuva svoju majku u pripovednom liku romana *Islednik*. Zato je i pored svih nekadašnjih svojih pobuna u detinjstvu, u ulozi islednika-naratora prateći je naknadno u mislima ulicama Pule, zaželeo da je zagrlji, primajući je kao biće, a ne

više kao svoju majku samo. Razumeo je u biti njenu potrebu za vrednostima u životu, bez obzira kako je to u dnevnosti nastojala ili umela da ostvari. I kao što je posle otkrića o istrebljenju indijanskih plemena u Americi, „patio zbog toga“ i da će ih jednom kada odraste osvetiti, „sačuvati od zaborava, u svojim budućim romanima, indijanske ratnike...“ tako je i sudbinsku priču svoje majke sačuvao od zaborava, zaštitio je vrednošću izuzetnog književnog dela koje je stvorio.

Retki su u romanima likovi majke kao nosioci narativne ideje i celine pripovedanja, pa je i po tome ovaj Velikićev roman poseban.

I pre završnog pisma majci u romanu, posle njene smrti, upućenog u stvari njenom književnom liku koji je nastavio svoj pripovedni recepcijski život, Velikić je kao pisac ostavio islednika, iskazujući bez njegovog prisustva:

„Ja sam odrastao u svetu malih neobičnih ljudi, koji se ne mire sa nepravdom, svejedno da li se događa njima, ili nekim neznancima na drugom kontinentu. Moja majka je bila primerak tog malog neobičnog čoveka koji ne pristaje da se povinuje goloj sili; imala je hrabrosti da se usprotivi gomili, bilo na plaži ili u bioskopu; vodila je unapred izgubljene bitke; nikada nije posustala.“

Ako je dom, Itaka duše, bila književnost, onda je taj dom za svoje likove, svoju majku, isto tako, Velikić pronašao u svom romanu *Islednik*. A odgovor na pitanje u naslovu ovog teksta: Ko je islednik? glasi da je *pisac islednik*.

I to islednik promene slika stvarnosti, islednik protoka vremena, islednik strahova i strepnji, islednik zabuna i nedoumica, islednik vidova starenja, nestanka i smrti, islednik je, u biti pisac, istraživač i stvaralac. To je razlog što mu je jedan vrstan pisac kakav je Velikić, u nameri da

iskreno i bez zazora skine slojeve privida sa slika onog što se zove realnošću, poverio ulogu u svom romanu, zamenjujući je potom ulogom naratora, dajući književnom iskazu počasno mesto u otkrivanju celovite istine. Ta istina je bila stvaranje jednog novog književnog sveta, individualnog mikrokosmosa.

Možda onako kako je to napisao G. G. Markes u svojoj poznoj knjizi *Living to tell the tale*, u stvari: *živeti da bi se ispričala priča*.